

УДК 130.2

ВАЖЛИВІСТЬ САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

О.В. Бурлука, кандидат філософських наук, доцент

В статті висвітлюється важливість самоосвіти в контексті перетворень, що відбуваються в житті сучасного українського суспільства, що визначається властивими їй соціальними функціями (загальноосвітньої і професійної підготовки, загальнокультурного розвитку, оптимальної організації вільного часу, адаптивної, компенсаторної, амортизаційної, терапевтичної і функцією навчання принципам і навичкам самоосвітньої діяльності), що реалізуються в їх єдності і дозволяють оптимально вирішувати перспективні, довгострокові, короткострокові, ситуаційні й одиничні суспільно й індивідуально значимі завдання.

Ключові слова: самоосвіта особистості, самоосвітня діяльність, самоосвітня активність, функції самоосвіти, саморозвиток, самовдосконалення.

Актуальність. Процеси європейської інтеграції, що проходять в сучасній Україні охоплюють всі сфери суспільного життя. Україна орієнтована на входження в освітній і науковий простір Європи. У цьому контексті відбувається реформування системи освіти. Здійсненні такі важливі проекти, як автономія вищій навчальних закладів, Болонські реформи, зовнішнє незалежне оцінювання (тестування). Важливим завданням системи освіти є конкурентоспроможність особистості. Вітчизняна система освіти не завжди ефективно вирішує це завдання. Для сучасної людини процес навчання не закінчується в школі, коледжі, університеті. В ринкових умовах цей процес стає безперервним. Тому самоосвіта як один із засобів безперервної освіти надає можливість вільного вибору і зміни професії згідно з індивідуальними здібностями і

потребами людей, сприяє формуванню життєвих планів і їх здійсненню. Самоосвіта стає однією з інвестицій в майбутнє, засобом добробуту населення, причиною економічної стабільності, гарантом безпеки особистості і держави.

У концепції реформування і модернізації української освіти визначається завдання підвищення якості освіти, ефективнішого використання людських ресурсів. Рішення цієї державної задачі неможливе без організації самоосвітньої діяльності.

Ступінь дослідження проблеми. Самоосвіта як явище було в наявності ще в прадавні часи, як самостійна форма придбання знань. Але як проблема, що потребує дослідження самоосвіта особистості постала тільки в кінці XIX – на початку XX століття. Перші спроби концептуального бачення самоосвіти особистості здійснили у своїх роботах М. Рубакін, Н. Крупська, А. Луначарський, В. Сухомлинський та ін. У XX столітті теоретичні розробки цієї проблеми продовжили бібліограф А. Айзенберг, педагоги А. Громцева, И. Редковець, Г. Серіков, соціологи В. Лозовой, Г. Зборовський, О. Шукліна. Останніми роками, коли основою соціально-економічного розвитку стає виробництво інформації і знань, проблема самоосвіти стала найбільш актуальною і розробляється різними фахівцями (Є. Комаров, А. Кравченко В. Лисий Г. Наливайко Н. Терещенко В. Ядов і інші).

Мета. Умови, які склалися в сучасній Україні пред'являють підвищені вимоги до професійної мобільності людини, максимального використання різної інформації в практичній діяльності. Нам здається необхідним з'ясувати, яка ж роль у цьому процесі приділяється самоосвіті особистості й наскільки вона може зняти гостроту протиріч.

В епоху феодалізму і раннього капіталізму застосовувалася модель навчання, коли людина повинна була засвоїти будь-яким способом певний обсяг знань. На цих знаннях шляхом повторень вироблялося уміння, яке в процесі подальших тренувань і вправ перетворювалося на стійку

професійну навичку виконувати якісно яку-небудь роботу. Але ця модель недостатньо враховувала здібності особистості. Продуктивність такої моделі навчання в сучасних умови недостатня, а її форма суперечить уявленням про права особистості і демократичні свободи.

Самоосвітня діяльність стає усе більш інноваційною за своєю суттю, що є соціальним замовленням суспільства по відношенню до людини і чинником її особистісно-професійного росту. Тому стало очевидним, що науковий і соціальний прогрес нашого суспільства залежать і від міри підготовленості фахівця до самоосвіти.

Нині практично усі розвинені країни світу усвідомили необхідність реформування національних систем освіти з тим, щоб учень і студент дійсно стали центральними фігурами навчального процесу. Суспільство інформаційних технологій, або, як його називають, постіндустріальне суспільство, на відміну від індустріального суспільства кінця XIX – середини XX століття, набагато більшою мірою зацікавлено в тому, щоб його громадяни були здатні самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до умов життя, що змінюються. Це ознака часу, відноситься це не лише до нашої країни.

Соціальну привабливість самоосвітній діяльності надають гуманізм і демократизм, гнучкість і різноманіття засобів і організаційних форм, що сприяють самоактуалізації і саморозвитку особистості. Самоосвітня діяльність служить рішенням завдань інтелектуального розвитку особистості, сприяє поглибленому вивченню тієї або іншої галузі знань, усебічному розвитку людини, її соціальному становленню, вибору професії, формуванню життєвих пріоритетів.

Людині важливо не просто підготувати себе до певної професії чи виду праці, передбачити можливості адаптації до ймовірних нововведень, але необхідно постійно спостерігати за змінами професійної діяльності, більш того, розвивати здатність передбачати намічвані модифікації й самому прагнути до перетворень, що відповідають свідомо поставленим

цілям самовдосконалення. Саме цьому й сприяє самоосвіта, що розглядається не тільки як підготовка людини до певної сфери, галузі праці й конкретної роботи, але і як умова підйому її загальної культури.

Усебічно розвинена особистість має громадську спрямованість, колективістську позицію, в ній гармонійно переплітаються громадські і особисті інтереси. Високий рівень професіоналізму, здатність до постійного особистого і професійного росту залежить від активізації його здібностей, рівня освіти, його підготовленості до життя. Підвищення рівня кваліфікації, а іноді і перекваліфікації в сучасних умовах середовища, що змінюється, дозволяють людині мати особистий напрямок розвитку інтелектуального і професійного рівня, що в сучасному суспільстві неможливо без самоосвіти.

В сучасній Україні самоосвіта стає необхідним компонентом технологічної системи освіти й тому реалізує її функції. Як складова особистісного потенціалу вона виконує й власні функції пов'язані з саморозвитком і самореалізацією особистості. Серед них можна назвати такі: загальноосвітньої і професійної підготовки, загальнокультурного розвитку, оптимальної організації вільного часу, адаптивну, компенсаторну, амортизаційну, терапевтичну й функцію навчання принципам і навичкам самоосвітньої діяльності.

На наш погляд, найбільш визначальною є функція загальноосвітньої й професійної підготовки. Як найбільш актуальну цю функцію слід розглянути більш докладніше.

Функція загальноосвітньої й професійної підготовки особистості була й залишається здійсненням індивідуального задуму. Професійні інтереси є одними з самодетермінант самоосвітньої активності особистості, а систематична, цілеспрямована діяльність щодо одержання професійних знань, умінь і навичок є необхідною передумовою для вдосконалення фахівця. Однак це не тільки підготовка людини до діяльності в певній галузі праці або до конкретної роботи, але й умова

підйому її загальної культури. Із психологічної точки зору, пише А.Н. Леонтьєв: «Профессиональное образование – это производство, прежде всего человека как человека, а не как роботоподобного существа, автоматически выполняющего набор профессиональных функций. К любому такому набору нужно еще прибавить от себя: какая-то частица вашего индивидуального отношения к делу, вашего личного представления о том, как его лучше выполнить» [3; С. 363].

Особливого значення набуває формування таких інтересів у студентської молоді. Від сучасного фахівця потрібні не тільки глибокі знання, але й висока активність, захопленість своєю справою, безперервне самовдосконалення. Професійний інтерес, по суті, є сполучною ланкою між ідеалом і практичною діяльністю. Професійний інтерес – це спрямованість особистості взагалі на професію, а не на функціональний зміст, це не просто пасивно-споглядальне, емоційне відношення, а активне прагнення особистості до вдосконалення, самоствердження в певному виді праці. Професійний інтерес виступає як специфічний спосіб вираження особистістю цілої системи її соціально-психологічних особливостей: здібностей, схильностей, професійних задатків, емоційних властивостей, моральних і властиво соціальних якостей.

Істотне значення для актуалізації самоосвіти в реалізації професійного інтересу грає соціальний статус. Одним з перших звернув на це увагу М. Вебер. «Термином «социальный статус», – писав він, – мы будем обозначать реальные притязания на позитивные или негативные привилегии в отношении социального престижа, если он основывается на одном или большем количестве следующих критериев: образ жизни; формальное образование, заключающееся в практическом или теоретическом обучении и усвоении соответствующего образа жизни; престиж рождения или профессии» [2; С. 155]. З цього визначення зрозуміло, що вплив професійного інтересу й самоосвітньої активності на формування соціальних страт і прошарків можливо тільки в їхньому зв'язку й

взаємозалежності, оскільки професійний інтерес визначає і зміст самоосвітньої діяльності, і спосіб життя людей. Таким чином, самоосвіта полягає не тільки в практичному й теоретичному навчанні, але й у засвоєнні способу життя. Розвиваючи цю ідею, П. Сорокін, охарактеризував значення професії для людини: «Она механически, помимо воли и желания индивида, переделывает его, творит по своему образу и подобию, определяет его интересы, убеждения, вкусы, стремления и желания, словом – всю его природу» [5; С. 183].

Ті або інші професії мають свій досить певний статус, що закріплюється конкретними соціальними механізмами (престиж, оплата праці, соціальні гарантії, режим діяльності й т.д.) П.А. Сорокін, досліджуючи цю проблему, зауважує, що «профессии по своей природе не только дифференцированы, но и иерархичны по отношению друг к другу» [6; С. 398]. Разом з тим слід зауважити, що ієрархія професії визначається не тільки вимогами виробничо-технологічного поділу праці, але й специфікою конкретного суспільства, традиціями й стереотипами суспільної свідомості тощо.

Професійна самоосвіта сприяє не тільки глибокому засвоєнню знань, навичок і вмінь по своїй спеціальності, що дає можливість досконало виконувати свої функціональні обов'язки, але й всебічному розвитку, твердженню себе як особистості. При цьому, за її допомогою, формується й розвивається творче мислення, вміння критично переосмислити досвід минулого й взяти з нього все найкраще, перебороти сформовані шаблони й стереотипи аналізу й узагальнення явищ і процесів природного й громадського життя, що необхідно і для забезпечення професійної мобільності, і для нормальної еволюції кар'єри, і для послідовного вдосконалення професійної майстерності. Тобто, ринок праці, сприяє самоосвітній активності особистості – з одного боку, задовольняючи потреби суспільства в професійних кадрах, забезпечуючи не тільки професійний зріст кадрів, але й поліпшення загальноосвітньої підготовки;

з іншого боку –забезпечуючи професійну мобільність індивідів, тим самим впливає на зміну їх соціальних статусів. У зв'язку із цим, слід помітити, що інформаційне суспільство змінило сам характер і зміст соціокультурного простору. Звичний розподіл його на сфери матеріального й духовного виробництва втрачає свій зміст, тому що й у першій (матеріальне виробництво), і в другій (духовне виробництво) сферах, що забезпечують відтворення суспільства в цілому, основною умовою й фактором розвитку став інтелектуальний капітал. Професійні норми й стандарти, кодекси й зразки поведінки, традиційно притаманні професіоналам зі сфери духовного виробництва (гуманізм, самостійність, творча активність, незалежність і т.п.) мають універсальний характер.

Важливою функцією самоосвіти є всебічний загальнокультурний розвиток особистості, задоволення моральних, інтелектуальних, естетико-художніх і інших духовних потреб, з яких складається особистісний потенціал. Самоосвіта може духовно збагатити життя людини, зробити її більш насиченою, змістовною, цікавою, яркою й творчою.

У сучасних умовах кожна людина може вибрати з культурних цінностей ті, які вона може засвоїти, і які відповідають її інтересам і схильностям. Але є так звані загальнокультурні цінності, які повинна опанувати кожна людина. Вони становлять зміст актуальної культури, що безупинно змінюється, але для даного історичного етапу має свою визначеність.

В ідеалі кожна людина покликана піклуватися про безперервне підвищення рівня своєї загальної культури, пам'ятаючи, що справжня культура особистості визначається не стільки її знаннями, скільки їх проявом у дійсності, у поведінці, у спілкуванні з іншими індивідами. До цього кожна людина повинна готувати себе, головним чином, самостійно: поповнювати свої знання в галузі науки, релігії, права, політики, філософії, мистецтва тощо. Ця функція відбиває внутрішню потребу людини постійно перевершувати саму себе.

Самоосвіта також пов'язується з функцією раціональної, оптимальної організації вільного часу, дозвілля. Ця важлива функція в перспективі стане незмірно більш значимою, оскільки зріст вільного часу, який не супроводжується раціональним використанням для особистісного розвитку, може перетворитися в серйозну соціальну проблему. Самоосвіта у всіх видах і формах є найбільш раціональною організацією дозвілля і перетворює його в соціально й індивідуально осмислене і корисне.

Самоосвіта залишається ефективним засобом адаптації людини до навколишнього соціального й природного світу. Швидкий темп, а найчастіше неконтрольований характер змін соціального середовища, негативні наслідки антропогенної діяльності нерідко породжують в людині почуття фрустрації, підсилюють деперсоналізацію й анонімність сучасного світу, викликають почуття зростаючого занепокоєння й сум'яття. Адаптивна функція самоосвіти спрямована на подолання цих станів, дозволяє людині психологічно підготуватися до змін, оптимально адаптуватися до них або протистояти їм. Л.П. Буєва пише: «Хотя человек выбирает то, что отвечает запросам и условиям его бытия, все же выбор его может быть альтернативным – принять или отвергнуть» [1; С. 32]. Навіть у несприятливих умовах, у кризовій ситуації людина, що зробила внутрішнім надбанням значне й різноманітне культурне поле, має можливість протистояти ударам долі, відійти від несприятливих форм життя у внутрішній духовний контекст іншого культурно-історичного зрізу. Якщо ця втеча від реальності, то в ряді ситуацій вона може бути не менш рятівною, чим відкрита конфронтація. Зрозуміло, розлад духовного буття з реаліями повсякденності завжди драматичний, але він також є умовою виходу за межі наявного буття, знаходження волі й спонукання до зміни обставин або свого відношення до них.

Самоосвіта виконує компенсаторну функцію, тобто забезпечує вирівнювання недоотриманої за якихось причин базової освіти як такої або її фрагментів. Ця функція відбиває прагнення й можливість людини за

допомогою самоосвіти відновити, надолужити пробіли в освіті. З одного боку, це підтягування знань до рівня суспільно й професійно необхідної компетенції. З іншого боку – воно пов'язане із процесом вирівнювання освіченості одних соціальних груп і прошарків з іншими. Компенсаторна функція самоосвіти дає можливість сублімувати творчий потенціал особистості, знайти вихід і застосування не тільки в професійно-трудовій діяльності, а й в інших сферах (суспільно-політичній, науково-пізнавальній, дозвілля тощо) життєдіяльності.

Самоосвіта виконує функцію амортизації, яка усуває розрив між поколіннями щодо поінформованості, обсягу знань, спрямованості інтересів, освітнього рівня і ціннісним орієнтаціям. Конструктивний діалог між «батьками» і «дітьми» – одна із критичних проблем людства – може ефективно здійснюватися за допомогою самоосвіти.

В умовах ринкових відносин зростає терапевтична функція самоосвіти. Вона допомагає людині придбати нові знання і навички, підвищити кваліфікацію або, навіть, засвоїти нову професію, спеціальність і отже, збільшити шанси на працевлаштування, зміну статусу й т.д. Забезпечуючи необхідну підготовку або перепідготовку людини, самоосвіта, стає одним з реальних засобів подолання відчуження праці. Самоосвітній процес пов'язаний з рішенням складного гуманістичного завдання соціальної реабілітації осіб пенсійного віку, що відійшли від звичних справ, інвалідів і т.д. Самоосвіта дає їм можливість не втратити зв'язку із суспільством, а, навпаки, використати їх досвід для розширення кругозору нових поколінь, допомогти їм придбати знання і вміння. Це важливо, як для збереження цілісності їх особистості, так і для оздоровлення суспільства в цілому.

Також важливою функцією самоосвіти є навчання принципам, прийомам, навичкам самоосвітньої діяльності. При всій важливості інституціональної освіти, не слід ігнорувати зростаючу значимість самоосвіти в оволодінні технологіями накопичення, відновлення, систематизації знань, методиками й техніками самоосвітньої (еконо-мічного, педаго-

гічного й іншого видів) діяльності. Справа не тільки в недоцільності перебування досить освічених дорослих людей у стінах навчальних закладів, а в тім, що жодна інституціональна освітня система не може вгадати й задовольнити дуже тонкі індивідуальні запити й актуальні, і, особливо, потенційні. Тому формувати потребу й здатність постійно самостійно поповнювати свої знання, продовжувати освіту за допомогою самоосвіти – дуже важливе завдання загальноосвітньої й професійної школи.

У рамках кожної з цих, на наш погляд, універсальних функцій самоосвіти можуть бути поставлені й розв'язані довгострокові, короткострокові й навіть одноразові завдання. Це залежить від особистісних пріоритетів, які можуть варіюватись в залежності від конкретно-історичних умов і ситуацій та видів діяльності людина.

Висновок. У сучасній культурній ситуації, що склалася в Україні, самоосвіта може зумовити соціокультурну незалежність і самостійність особистості. Зважаючи, що сам феномен самоосвіти породжений кризою світової освітньої системи, саме вона прокладає шлях до виходу з цієї безвиході.

Всебічний і гармонійний розвиток людини, формування особистості стає самоціллю освіти, її сутністю. Розвиток особистості визначається навколишніми соціальними умовами, суспільними зв'язками й відносинами, у які вона включається в процесі свого життя. Це виглядає як якийсь ідеал, до якого прагне освітній процес, зміщаючи свої акценти розвитку від минулого до сьогодення й майбутнього. Ступінь пізнання й передбачення майбутнього в освітньому процесі може служити критерієм реалізації самоосвіти, як нового ефективного механізму цивілізаційного виживання. Саме тому самоосвіта стає необхідним, постійним додатком життя культурної, освіченої людини, заняттям, яке супроводить її завжди.

Література

1. Буева Л.П. Культура и образование. Проблемы взаимодействия. Материалы круглого стола / Л.П. Буева //Вопр. философии. – 1997. № 2. – С. 3 – 37.
2. Вебер М. Основные стратификации / М. Вебер //Социол. исследования, 1994. – № 5. – С. 147 – 156.
3. Леонтьев А.Н. Начало личности – поступок / А.Н. Леонтьев //Избр. психол. произведения. В 2 т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1983. – 383 с.
4. Лозовой В.А. Самообразование личности как необходимость и ценность / В.А. Лозовой, Е.В. Бурлука // Вчені зап. Харк. Гуманіст. Ін-ту “Нар. укр. акад.”. – Х.: “Око”, 2001. – т.7. – С. 61 – 66.
5. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени / П.А. Сорокин. – М., 1997. – 348 с.
6. Сорокин П.А. Социальная стратификация и мобильность / П.А. Сорокин //Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С. 450 – 467.

ВАЖНОСТЬ САМООБРАЗОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

Е.В.Бурлука

В статье освещается важность самообразования в контексте изменений, которые происходят в жизни современного украинского общества, что определяется свойственными ей социальными функциями (общеобразовательной и профессиональной подготовки, общекультурного развития, компенсаторной, оптимальной организации свободного времени, амортизационной, адаптивной, терапевтической и функцией обучения принципам и навыкам самообразовательной деятельности) которые реализуются в единстве и позволяют оптимально решать перспективные, долгосрочные, краткосрочные, ситуационные и единичные общественно и индивидуально значимые задачи.

Ключевые слова: самообразование личности, самообразовательная деятельность, самообразовательная активность, функции самообразования, саморазвитие, самосовершенствование.

A ROLE OF SELF-EDUCATION OF PERSONALITY IS IN CONTEXT OF EUROINTEGRATION OF UKRAINE

E. Burluka

In the article importance of self - education is illuminated in the context of changes that take place in life of modern Ukrainian society, that determined by the peculiar to her social functions (general educational and vocational training, common cultural development, the optimum organization of a free time, amortisation, adaptive, therapeutic both functions of training to principles and skills of self-educational activity) of which are realized in unity reveals and allow to solve optimum perspective, long - term, short - term, situational, both individual socially and individually significant problems.

Keywords: self-education of personality, activity of self-education, functions of self-education, of is self-perfection.
